

CUIUS REGIO, EIUS LINGUA?

TAALKEUZE EN TAALGEBRUIK IN VLAANDERENS 19DE-EEUWSE GEMEENTEKANSELARIJEN

1. Inleiding

In de Lage Landen duiken min of meer officiële orthografieën pas tegen het einde van de 18de eeuw op. Hoewel er al van in de 16de eeuw ‘Spraakkonstenaars’ op het gebied van de spelling actief waren, was ook in de Nederlanden “the idea that a spelling system should be invariant [...] a post-eighteenth-century notion” (Milroy 1999: 34).

Willemyns (2003: 145-154) biedt een overzicht van het soort advies dat ‘spraakkonstenaars’ in de tweede helft van de 18de eeuw gaven. Hier volstaan we ermee aan te stippen dat de meesten de spelwijze van de belangrijkste Noord-Nederlandse auteurs loofden, maar het desondanks niet altijd wenselijk achtten die ook te propageren en vooral niet ze zelf toe te passen. Ook de relatie tussen spelling en uitspraak kwam telkens weer aan bod, bijvoorbeeld ten aanzien van de schrijfwijze van de scherp- en zachtlange ‘e’ en ‘o’, een thema dat velen (ook later nog) bleek te beroeren. Het verschil in uitspraak diende in de spelling te worden aangeduid, vonden de meesten (De Wilde 2002). Hoezeer spelling en uitspraak voor de meeste 18de- (en ook 19de-) eeuwers met elkaar verweven waren, blijkt verder uit wat zij de spelling van de ‘y’ noemden. Velen - niet slechts West-Vlamingen - waren van mening dat de monoftongische “ie”-uitspraak de beste was (dus *wien* en niet *wein*). Dat wilden ze dan door het gebruik van de letter ‘y’ duidelijk maken: het gebruik van ‘ij’ zou veeleer op een diftongische uitspraak wijzen, in de formulering van P.J. van Belleghem en D. Waterschoot ⁽¹⁾ “de ey, zoo de Hollanderen en die van ’t Land van Waes die noemen”. Niemand ging echter zo ver de ‘ie’-uitspraak katholiek en de ‘ij’-uitspraak ketters te noemen, zoals West-Vlaamse particularisten in de 19de eeuw zouden doen (Willemyns 1995: 12-14).

In 1761 verscheen in Antwerpen de *Nederduytsche spraek-konst* van Jan des Roches. Deze geboren Hagenaar schopte het tot een van de voornaamste raadgevers van de Oostenrijkse gezagsdragers op het gebied van onderwijs en taal. Hij verzilverde die positie door het publiceren van talrijke school- en taalboekjes, waaronder de genoemde spraakkunst. Des Roches was voorstander van een uitgesproken zuidelijk gekleurd spelling- en taalgebruik. In opdracht van de regering maakte hij een plan van onderwijshervorming, waarbij de landstaal tot grondslag diende en dat ook een nieuw spellingsysteem bevatte (Deneckere 1954; Smeyers 1959). In

1777 werd het door de regering, samen met zijn onderwijsplan, aanvaard en in de praktijk omgezet. 1777 is dus het jaar waarin de Nederlanden voor de eerste keer een officiële spelling kregen, al was die dan slechts in het Zuiden en ook daar vooral in Brabant, in gebruik. Het systeem van Behaegel was vooral in (West-)Vlaanderen populair.⁽²⁾

Het Nederlands had tijdens de Oostenrijkse tijd een niet onbelangrijke functie als administratieve taal. Het werd op het topniveau weliswaar zelden gebruikt, maar “De Staten” (van Vlaanderen en van Brabant) beraadslaagden in het Nederlands en de correspondentie met de steden en tussen de Staten onderling gebeurde ook in het Nederlands. In alle lagere besturen, in de ‘kastelenyen’ zowel als in de steden, was Nederlands de ambtstaal (Willemysn 2003: 154-157).

Toch was, door het feit dat de zuidelijke Nederlanden zolang door buitenlandse heersers werden bestuurd voor wie het Frans dé taal van de administratie en de regering was, deze taal ook die van het sociale prestige geworden. Dat is allicht de belangrijkste reden voor de lauwere belangstelling van de regeringen voor corpusplanning-maatregelen.

2. De spellinghervormingen in de 19de eeuw

2.1. Ook in het Noorden verschenen tijdens de tweede helft van de 18de eeuw vele verhandelingen over de spelling (een overzicht in De Bonth et al 1997). Toch zou het nog tot de Napoleontische tijd duren vooraleer de eerste officiële corpusplanning-instrumenten tot stand kwamen, met name Siegenbeeks spelling en Weiland's grammatica.⁽³⁾ De zuidelijke situatie was, ondanks het bestaan van stelsels zoals Des Roches en Behaegel, veel gecompliceerder en werd, veel meer dan in het Noorden, door de vele politieke veranderingen beïnvloed. Gedurende de annexatie bij Frankrijk (1795-1814) is de situatie niet zo heel erg duidelijk. Vanaf 1804 was Frans de enige officiële taal en mocht het Nederlands hooguit gebruikt worden om dat officiële Frans te vertalen voor de grote meerderheid van de bevolking die geen Frans kende (Deneckere 1975). De spellingonzekerheid bleef bestaan en er was geen enkele richtlijn waar diegenen die Nederlands schreven zich aan konden houden. Hoewel er geen systematisch onderzoek bestaat hebben we kunnen vaststellen dat de vroegere praktijken werden verdergezet en dat de spelling zowel regionaal als van schrijver tot schrijver kon verschillen.

De communis opinio totnogtoe is dat de overheid van het Verenigd Koninkrijk voor het Zuiden geen enkele officiële spelling heeft opgelegd, ook niet het systeem van Siegenbeek. De Groof heeft nu aangetoond dat dit niet klopt. In De Groof & Vanhecke (2004) kunnen we lezen dat er in het Bijvoegsel tot het Staatsblad van 1821 (p. 143) op gewezen wordt dat, volgens het besluit van 1804, de Siegenbeekse spelling als de officiële geldt voor alle officiële stukken en voor de schoolboeken in het hele Koninkrijk. Het was nodig daar in 1821 nog eens extra de nadruk op te leggen, zo luidt het, aangezien “dit stuk (nl. het besluit van 1804), alsnog, in kracht, doch niet algemeen bekend is”. Uit lopend onderzoek van De Groof

blijkt dat een aantal contemporaine attestaties bewijzen, dat het beslist bekend was dat de Siegenbeekspelling als de norm gold, maar ook dat een strikt beleid ter ondersteuning van deze norm door de overheid niet werd gevoerd. Het kon de overheid niet echt veel schelen welk Nederlands gebruikt werd, als er maar Nederlands gebruikt werd. Het blijkt ook dat de spelling geen al te grote rol speelde in het al dan niet goedkeuren van schoolboeken: zelfs de grammatica van Behaegel, die een accentspelling gebruikte, werd door de regering goedgekeurd. Toch was het beslist een krachtig signaal dat de publicaties van wetteksten natuurlijk in de Siegenbeekspelling gebeurde en tot op zekere hoogte kan het gebruik ervan dus mischien als een uiting van trouw aan het politieke regime worden beschouwd.

2.2. Uit de Franse tijd zijn ons geen inspanningen of oproepen bekend om iets aan de spelling van het Nederlands te gaan doen. Vanaf 1830 werd, na het wegvallen of ‘politically incorrect’ worden van de Siegenbeekspelling, de spellingsituatie als vrij chaotisch ervaren en dat werd door vele Vlaamsgezinden als een belangrijke handicap voor de ontplooiingskansen van het Nederlands beschouwd. Vanaf juni 1830 werden maatregelen getroffen die het principe van taalvrijheid ombogen ten voordele van het Frans en de grondwettelijke taalvrijheid in 1831 versterkte die tendens alleen maar. Frans bleef o. m. de enige officiële taal voor de publicatie der wetten.

De Vlaamse activisten van integrationistische gezindte konden in de jaren dertig dankzij krachtig lobbyen onder impuls van de ‘Maetschappij tot bevordering der Nederduitsche Tael- en letterkunde’ de regering zover krijgen zich nu wel met de kwestie te bemoeien. Er werd een ‘prijskamp’ uitgeschreven voor een nieuw spellingsysteem en een commissie benoemd om de inzendingen te beoordelen. Toen bleek dat geen enkele van de twaalf inzendingen de commissie onder leiding van J. F. Willems kon bekoren, stelde deze in 1839 zelf een systeem voor. Dat systeem, bekend als ‘*de commissie-spelling*’⁽⁴⁾ stond heel dicht bij de in Nederland gebruikte spelling, maar voor ‘aa’ en ‘ij’ behield de commissie het traditionele ‘ae’ en ‘y’ (een volledig overzicht in De Groof 2002,120).

Er volgden zeer emotionele reacties: heftige en verontwaardigde van particularisten, die de “Hollandse” spelling verafschuwden, maar nog meer gunstige, die de (bijna) spellingeenheid ten zeerste apprecieerden. Na een positief advies van de Vlaamse provinciegouverneurs, die er zich van vergewist hadden dat de meeste schrijvers en scholen het systeem al gebruikten, hakte de regering de knoop door (Couvreur-Willems 1998, 2804).

Bekeken vanuit de huidige opvattingen over taalplanning was de zuidelijke spellinghervorming een verstandige maatregel, waardoor men twee vliegen in één klap sloeg: het werktuig dat de taal is, werd er functioneler door en tegelijkertijd was er een principiële beslissing gevallen ten aanzien van de taalkundige toenadering tot het noorden.

Bij KB van 21 november 1864 werd de “De Vries en Te Winkel”- spelling officieel ingevoerd.

3. Taalkeuze, spellingvoorkeur en politiek

3.1. Het corpus

Gedurende die hele hier besproken tijd werden in Vlaanderens gemeentehuizen teksten in het Nederlands geproduceerd. Aangezien de auteurs van deze teksten altijd een beslissing dienden te nemen welk spellingsysteem zou worden gebruikt is het mogelijk na te gaan of, en zo ja welk, verband er bestond tussen spelsysteem, politiek regime, taaltrouw en gezagstrouw.

Het onderzoek in de gemeenten Willebroek (provincie Antwerpen; Vanhecke 1998) en Grembergen (provincie Oost-Vlaanderen; Van Meersche 2003) is afgerond, dat in Antwerpen en Brugge is nog gaande evenals dat in Jette (De Groof & Vanhecke 2004). In al deze studies wordt uitsluitend van origineel bronnenmateriaal gebruik gemaakt.

De Willebroekse gegevens stammen, wat de beginperiode betreft, uit de registers van de Burgerlijke Stand, maar verder vooral uit de verslagen van het schepencollege (Vanhecke, 1998). Die werden ook in Grembergen geëxcerpeerd, maar omdat er aanzienlijke lacunes zijn in het archiefbestand, was het noodzakelijk ook nog andere teksten te exciperen. Deze werkwijze bood de mogelijkheid de resultaten ook naar tekstsoort in te delen: gemeenteraadsverslagen (1803-1804 en 1820-1825), verslagen van het college van burgemeester en schepenen (1822-1900), processen-verbaal van straatschouwingen (1805-1820) en gemeenterekeningen en -begrotingen (1801-1840) (Van Meersche 2003: 47). In 1, 2 en 3 komen steeds dezelfde handen terug. Ze worden daarom samen besproken. De gemeenterekeningen en -begrotingen werden apart onderzocht omdat hiervoor gedeeltelijk voorgedrukte formulieren werden ingevuld en dus zowel de taalkeuze als de spelling daardoor beïnvloed konden worden.

3.2. Spelling

3.2.1. De Franse periode (1794-1814) en het Verenigd Koninkrijk (1814-1830)

De verslagen van het schepencollege van Willebroek werden tot begin 1823 nagenoeg volledig volgens de regels van Des Roches opgesteld. Vanaf 1823 is er een langzame evolutie naar het Siegenbeekse systeem. Vanaf eind 1824 (tot 1830) werd heel consequent Siegenbeek gebruikt, met als enige uitzondering het gebruik van “y” van in plaats van “ij”.

Maar welk systeem er ook werd gebruikt, het werd nooit zo “consequent” opgevolgd als we dat vandaag gewend zijn: Franse leenwoorden bv. werden nu eens volgens de Nederlandse, dan weer volgens de Franse conventie gespeld: ‘personeel’ of ‘personeel’, ‘functie’ of ‘fonctie’. Daarnaast waren er natuurlijk ook idiosyncrasieën: ‘de andere’ of ‘d’andere’. Het blijkt dus dat ook professionele schrijvers minder met absolute spellingconsequentie begaan waren dan vandaag. Anderzijds moet men ook vaststellen dat de mate van spelling “variatie” veel geringer was dan die in ons corpus van niet-professionele schrijvers (Vandenbussche 1999).

In Grembergen werd aanvankelijk een mengsysteem gehanteerd dat kenmerken van Des Roches en Behaegel combineerde. De overschakeling naar de Noordelijke norm is er nog

sneller gebeurd dan in Willebroek: Siegenbeek werd al in 1820 ingevoerd. Ook hier één uitzondering: i.p.v. “ij” bleef men “y” schrijven. De Siegenbeekspelling verdween vanaf oktober 1830 voorgoed uit het Grembergse gemeentehuis. Hetzelfde patroon treedt op in de ‘gemeenterekeningen en gemeentebegrotingen’ en wel op ongeveer hetzelfde moment. In het formulier van 1820 gebruikte de drukker een mengsysteem van Des Roches en Siegenbeek. Vanaf 1821 paste hij, in de ‘gemeentebegrotingen’ met uitzondering van de “y”-spelling, zorgvuldig de Siegenbeekspelling toe. In de gemeenterekeningen daarentegen, werd de “y” wel door een “ij” vervangen, zodat die tot 1830 dus volledig volgens het stelsel van Siegenbeek waren opgesteld. De klerken volgden dus kennelijk de spelling van de gedrukte formulieren en dat is een belangrijke vaststelling t.a.v. de vraag naar de motivering van spellingveranderingen. Ook hier geldt overigens dat de ambtenaren niet naar absolute spellingconsequentie streefden.

3.2.2. Na de onafhankelijkheid

Eerste periode (1830-1844)

In Willebroek werd vanaf eind 1830 de spelling van Des Roches weer ingevoerd. Het feit dat de afwisseling van klerken nooit samenvalt met de afwisseling in spelsystemen doet vermoeden dat ze onderling een afspraak maakten. Het kan bv. geen toeval zijn dat na de afkondiging van de ‘Commissie-spelling’ zo goed als onmiddellijk allen dit nieuwe systeem invoerden. In Grembergen veranderde men in oktober 1830 abrupt van spelling en werd er teruggeschakeld naar een stelsel dat heel erg lijkt op wat er voor 1820 werd gebruikt. Ook in de voorgedrukte gemeenterekening van 1830 was de drukker weer naar een soort Des Roches-stelsel overgeschakeld. Zowel de klerken als de auteur(s) van de verslagen van de gemeenteraad en het schepencollege volgden het voorbeeld van de drukker.

Tweede periode (1844-1864)

Vanaf 1 januari 1844 werd de ‘commissiespelling’ op het Willebroekse gemeentehuis onmiddellijk toegepast. “Spellingvariatie” blijft bestaan, maar het aantal afwijkingen is al kleiner geworden.

Ook in Grembergen wordt de ‘commissiespelling’ vrijwel onmiddellijk toegepast. Bijzonder goed wordt de regel i.v.m. de spelling van de [a:] in open en gesloten lettergreep toegepast. Aangezien de regels i.v.m. de ‘y’ spelling dezelfde waren als bij Des Roches/Behaegel, doet zich hier geen verandering voor. Pas vanaf 1845 treedt ook de officiële ‘ui’ spelling op. De spelling van ‘g’ of ‘ch’ vóór ‘t’ zorgt voor de meeste problemen en de regel wordt heel onsystematisch toegepast. Ook nu zien we weer het parallelisme met de voorgedrukte gemeenterekeningen en -begrotingen, die ook meteen in de nieuwe spelling toegestuurd werden.

Derde periode (1864 -)

Wanneer in 1864 het ‘De Vries&Te Winkel-systeem’ opgelegd wordt, zijn de Willebroekse klerken er als de kippen bij om dat nieuwe systeem toe te passen. Bovendien merken we vanaf nu, en voor het eerst, een duidelijke afname van ‘spellingonregelmatigheden’ (Vanhecke 1998: 104). Vanaf het laatste derde van de 19de eeuw wordt naar een consequentere handhaving van de spelregels gestreefd en ‘variaties’ worden vanaf dan als “spelfouten” beschouwd.

Ook de Grembergse scribenten schakelden al van in januari 1865 op het nieuwe systeem over.

De formulieren van de gemeentebegroting werden pas vanaf 1866 in de nieuwe spelling gedrukt, terwijl de gemeenterekeningen vanaf 1864 direct omschakelen (vermoedelijk twee verschillende drukkers). Eén klerk schakelde pas in 1873 naar De Vries en Te Winkel over.

3.3. Taalkeuze

3.3.1. De Franse periode (1794-1814)

In Willebroek werd het register van de Burgerlijke Stand vanaf 1796 bijgehouden. Tot 1815 gebeurde dat uitsluitend in het Frans. Vanaf 1815 echter werd, tot vandaag, alleen nog maar Nederlands gebruikt. Opvallend is niet alleen dat in het Frans werd geschreven lang voor de Napoleontische wetgeving dat in 1804 verplicht stelde, maar ook dat er onmiddellijk op het Nederlands werd overgeschakeld van zodra de Fransen hun hielen hadden gelicht en dat die praktijk ook verder ging tijdens de Belgische tijd, ondanks de duidelijke voorkeur van de Belgische regering voor het gebruik van het Frans.

Alhoewel volgens de taalwet van 13 juni 1803 alle openbare akten binnen het jaar na de publicatie in het Frans dienden te worden opgesteld, blijkt men daar in de praktijk in Grembergen niet altijd rekening mee te hebben gehouden:

- * 77% van de gemeenteraadsverslagen zijn in 1803 in het Nederlands, in 1804 was dat 80% en in 1805 waren alle verslagen Nederlandstalig;
- * de ‘mandaten’ werden van 1804 tot 1814 uitsluitend in het Frans geschreven;
- * het register van de ‘straat- en dijkschouwingen: in 1805 zijn er 5 verslagen, allemaal in het Nederlands; in 1806 1 in het Frans en 2 in het Nederlands; in 1807 was de verhouding net andersom, maar vanaf 1808 tot 1814 werd hier nog uitsluitend Nederlands gebruikt;
- * de “publicatieën en ordonnantieën” van de “Maire” zijn, van 1803 tot 1806 allemaal in het Nederlands, maar van 1807 tot 1810 uitsluitend in het Frans opgesteld;
- * de gemeenterekeningen en -begrotingen tenslotte zijn van 1801 tot 1814 volledig in het Frans. Dat is allicht omdat de voorgedrukte documenten in die taal werden opgestuurd.

3.3.2. Het Verenigd Koninkrijk (1814-1830)

In de verslagen van het schepencollege zien we hoe de Willebroekse klerken op de taalwetgeving anticiperen. Tot maart 1820 zijn ze in het Frans, daarna in het Nederlands, hoewel de regering dit pas vanaf 1823 zou eisen.

Voor Grembergen⁽⁵⁾ kunnen we het taalgebruik gediversifieerd bespreken. Tijdens de eerste fase (1814-1819) was er taalvrijheid: de mandaten uit die periode waren volledig in het Frans, de straat- en dijkschouwingen uitsluitend in het Nederlands geschreven. De gemeenterekeningen en -begrotingen zijn allemaal Frans. De tweede fase (1819-1823) is die waarin de nieuwe taalwetten al wel gepubliceerd, maar nog niet van toepassing waren. Niet alleen werd de wet waarin bepaald werd dat het Nederlands vanaf 1823 de officiële taal was zorgvuldig toegepast; in sommige gevallen werd er zelfs al vroeger naar het Nederlands overgeschakeld. De raadsverslagen waren in 1820 slechts voor een kwart in het Nederlands opgesteld; in 1821 was dat al 75% en in 1822 89%; van 1823 tot 1829 zijn de verslagen uitsluitend Nederlands. De mandaten zijn van 1819 tot 1821 in het Frans; vanaf 1822 tot 1829 exclusief in het Nederlands. De verslagen van het schepencollege zijn van 1822 tot 1829 uitsluitend Nederlands en hetzelfde geldt voor de straat- en dijkschouwingen en de rekeningen en begrotingen. De derde fase (1829-30) is die van de terugkeer naar taalvrijheid voor openbare akten, maar Nederlands blijft in Grembergen de exclusieve kanselarijtaal.

3.3.3. Na de onafhankelijkheid

Heel interessant is het te zien hoe de taal van het Willebroekse schepencollege door de Belgische onafhankelijkheid werd beïnvloed. We hebben er boven al op gewezen dat de regering er beslist geen geheim van maakte het Frans als administratieve taal in het hele land te verkiezen (Willemyns, De Groof en Vandenbussche, 2003). In Willebroek is er een korte periode van aarzeling: vanaf 23 mei 1831 worden de verslagen nu eens in het Nederlands en dan weer in het Frans geschreven (soms worden beide talen zelfs in een en hetzelfde document gebruikt). Proclamaties voor de bevolking blijven uitsluitend Nederlands. Vanaf 1835 zien we het gebruik van het Frans geleidelijk afnemen en het verdwijnt helemaal in 1865. Het Nederlands wordt dus de exclusieve kanselarijtaal meer dan dertig jaar voor de Gelijkheidswet van 1898.

Ook in de verslagen van het Grembergse schepencollege⁽⁶⁾ is er een evolutie merkbaar. Geleidelijk aan werden meer en meer verslagen in het Frans geschreven: van 7% in 1830 tot 40% in 1834. In de jaren 1835 (58%) en 1838 (63%) werden meer ambtelijke stukken in het Frans geschreven dan in het Nederlands. Nadien nam het Frans weer langzaam af: in 1841 werden 23% en in 1850 nog slechts 9% van de verslagen in het Frans opgesteld. Na 1861 werd ook hier helemaal geen Frans meer gebruikt.

4. Conclusies

4.1. Spelling

De hypothese dat de bestaande spellingsystemen die in de 19de eeuw mochten of ‘moesten’ worden gebruikt ook in de onderzochte ambtelijke stukken van Grembergen en Willebroek zouden worden aangetroffen, wordt door het onderzoek bevestigd.

In de documenten van de periode voor 1844 werden er twee systemen gehanteerd: van 1803 tot 1820 een mengsysteem en daarna werd naar de Siegenbeekspelling overgeschakeld, zowel in Willebroek als in Grembergen. Misschien was er druk van hogerhand of wilde men door het gebruik van het officiële spellingsysteem politieke loyaliteit uitdrukken. Het is alleszins opmerkelijk dat deze spelling bijna foutloos gebruikt werd.

Na de Belgische onafhankelijkheid verdween de Siegenbeekspelling in beide gemeenten abrupt en voorgoed. Ook hier zullen politieke factoren die beslissing hebben bepaald. Toen in 1844 de commissiespelling werd ingevoerd, hadden de ambtenaren geen problemen om zich aan te passen, ook politiek niet, want ze was officieel. Hetzelfde gebeurde nog eens in 1864 met de spelling De Vries & Te Winkel.

T.a.v. de spelling blijkt dus wel degelijk een “cuius regio, eius lingua” te hebben gefunctioneerd, iets wat t.a.v. de taalkeuze veel minder het geval was.

Belangrijk is dat in Grembergen de voorgedrukte financiële formulieren mee konden worden onderzocht en we daardoor weten dat er een groot parallellisme blijkt te bestaan tussen de spelling van de drukkers en van de kanselarijklerken. De enen hebben allicht de anderen beïnvloed of ze hebben op dezelfde manier op de politieke veranderingen gereageerd en zich door elkaars taalgebruik gesterkt gevoeld.⁽⁷⁾

Het onderzoek leert tenslotte nog dat de scribenten zich telkens quasi probleemloos aan nieuwe spelsystemen aan konden passen.⁽⁸⁾

4.2. Taalkeuze

We zien dat tijdens de Franse overheersing de taalwetten maar heel gedeeltelijk toegepast werden: vele openbare akten in Grembergen werden in het Nederlands opgesteld; voor Willebroek hebben we minder informatie. Ook De Groof signaleert in haar dissertatie de discrepantie tussen de letter en de toepassing van de taalwet. In het Verenigd Koninkrijk werd op de taalwetgeving vooruitgegrepen: alles was in beide gemeenten al in het Nederlands vooraleer dat wettelijk verplicht was. Na 1830 nam, hoewel er volgens de grondwet volledige taalvrijheid heerste, het gebruik van het Frans in beide gemeentehuizen eerst toe. Het bereikte een hoogtepunt in de periode 1835-1838 en nam nadien in snel tempo weer af. Het verdween in de loop van de jaren ‘60 totaal.

Het blijkt verder dat het gebruik van een bepaalde taal nooit samenvalt met een bepaalde “hand”. Anderzijds is het wel duidelijk dat de taalkeuze in sommige gevallen afhangt van

het behandelde onderwerp of van de recipiënt. Franstalige documenten behandelen in het algemeen onderwerpen die de bevolking minder of helemaal niet betreffen.

Opmerkelijk is ook dat in de onderzochte stukken nooit enige commentaar over taalgebruik, taalkeuze en de veranderingen daarin voorkomt. Dat zal bijvoorbeeld in Brugge in de late 19de eeuw wel het geval zijn (Vandenbussche 1995).

Wat taalkeuze betreft zien we een belangrijk verschil tussen de werkwijze van gemeentelijke en van stedelijke kanselarijen: in Antwerpen en Brugge bleek men de Belgische taalmaatregelen in het voordeel van het Frans te interpreteren (informatie uit nog lopend onderzoek van Vanhecke), terwijl men in Willebroek en Grembergen de taalvrijheid in het voordeel van het Nederlands aanwendde.

Opvallend is tenslotte nog dat in alle kanselarijen de overschakeling van het Frans op het Nederlands en vice versa zonder noemenswaardige problemen blijkt te zijn verlopen (De Groof & Vanhecke, 2004). Dit zegt veel over zowel de linguïstische competentie van de betrokken scribenten als over de vaak onderschatte bruikbaarheid van het Nederlands als administratieve taal in de 19de eeuw.

Bibliografie

COUVREUR, W. & R. WILLEMYNS

(1998), Spellingoorlog. In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt: Lannoo, blz. 2802-2805.

DE BONTH ET AL

(1997), Nieuwnederlands (circa 1650-1880). In: M.C. van den Toorn e.a. (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam, Amsterdam University Press, blz.361-453.

DE GROOF, J.

(2002)[2003], Protestantse klinkers, patriottische medeklinkers en staatsvijandige accenten. Motivatie tijdens de Belgische spellingstrijd 1836-1844, *Taal en Tongval* 54/2. blz. 95-120.

DE GROOF, J. & VANHECKE, E.

(2004), 1830 als taalpolitiek keerpunt, de jure en de facto. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 14,55 - 69.

DENECKERE, M.

(1954), *Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823)*. Gent: Rijksuniversiteit.

DENECKERE, M.

(1975), Franse taalpolitiek 1796-1814. In *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt: Lannoo, blz.1593-1594.

DE WILDE, V.

(2002), *De stille werkers. Leerboeken Nederlands uit de achttiende eeuw*. Rijksuniversiteit Gent, licentiaatsverhandeling.

- MILROY, J.
(1999), The consequences of standardization in descriptive linguistics. In: Bex & Watts (eds.), *Standard English. The widening debate*. London/New York: Routledge, blz. 16-39.
- SMEYERS, J.
(1959), *Vlaams taal- en volksbewustzijn in het Zuidnederlands geestesleven van de 18de eeuw*. Gent : Koninklijke Vlaamse Academie (Reeks VI - nr. 83).
- VANDENBUSSCHE, W.
(1995), Eeuwig zagen voor de vlaamsche taal. De invloed van Eugeen Van Steenkiste op de vernederlandsing van de Brugse stadsadministratie. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, blz. 264-284.
- VANDENBUSSCHE, W,
(1999), *Een bijdrage tot de studie van het taalgebruik van de lagere klassen in het 19de-eeuwse Brugge*. Vrije Universiteit Brussel: Dissertatie.
- VANDENBUSSCHE, W.
(2002), The standardization of Dutch orthography in lower, middle and upper class documents in 19th century Flanders. In: A. Linn & N. McLelland (eds.). *Standard Germanic*. Amsterdam/ New York: John Benjamins, blz.27-42.
- VANHECKE, E.
(1998), *Enkele aspecten van het ambtelijk taalgebruik in de negentiende eeuw: taal, spelling en woordenschat in de verslagen van het Willebroekse Schepencollege (1818-1900)*. Vrije Universiteit Brussel, licentiaatsverhandeling.
- VAN MEERSCHE, L.
(2003), *Kanselarijtaal in de negentiende eeuw in Grembergen: een onderzoek naar taalgebruik en spelling*. Vrije Universiteit Brussel, licentiaatsverhandeling.
- WILLEMYS, R.
(1995), De tweede generatie Westvlaamse particularisten. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. blz. 228-263.
- WILLEMYS, R.
(2003), *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij; Utrecht: Spectrum.
- WILLEMYS R., J. DE GROOF EN W. VANDENBUSSCHE
(2003), Die Standardisierungsgeschichte des Niederländischen im 18. und 19. Jahrhundert. Einige Ergebnisse und Forschungsdesiderate. In: J. Androutsopoulos en E. Ziegler (eds.), *Standardfragen. Soziolinguistische Perspektiven auf Sprachgeschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation*. Frankfurt: Peter Lang, blz. 27-38

Noten

- (1) *Deure oft ingang tot de Nederduytsche Tael*: Brugge, 1773 (zie De Wilde 2002).
- (2) Pieter Behaegel (1817), *Nederduytsche Spraakkunst*. Een volledig overzicht van de verschillen tussen alle 19de-eeuwse spellingen onderling in Van Meersche (2003: 44-46).
- (3) M. Siegenbeek: “Verhandeling over de spelling der Nederduytsche taal en bevordering van eenparigheid in derzelve” (1804); P. Weiland: “Nederduytsche spraakkunst” (1805).
- (4) Op 8 september 1839 werd het in de ‘Moniteur belge’ gepubliceerd; bij KB van 1 januari 1844 werd de “commissie-spelling” van regeringswege voorgeschreven (De Groof 2002).
- (5) Hier werden hetzelfde soort primaire bronnen geraadpleegd als voor de vorige periode.
- (6) De voor deze periode gebruikte primaire bronnen zijn de verslagen van het college van burgemeester en schepenen en de gemeenterekeningen en -begrotingen.
- (7) Ongoing research van Vanhecke leert dat dit niet per se hoefde te gebeuren: in Antwerpen werden voorgedrukte formulieren soms in een andere taal ingevuld.
- (8) Het blijft een intrigerende vraag welke rol het onderwijs of de opleiding in het Nederlands hierbij speelde: de schrijvers moeten toch op de één of andere manier de verschillende spelingsystemen geleerd hebben?

